

met de uitleg die er in de Richtsnoeren van de Commissie wordt gegeven, waar o.a. wordt gesteld dat tekortkomingen in het bestuur de betrouwbaarheid kunnen ondermijnen van documenten die aantonen dat aan de toepasselijke wetgeving wordt voldaan. Er moet daarom rekening worden gehouden met de mate van corruptie en bedrijfsrisico-indicatoren, precies het soort omstandigheden als in Myanmar dus. Tegen de uitspraak van de Zweedse rechter werd geen hoger beroep aangetekend; het bedrijf in kwestie kondigde aan geen hout meer uit Myanmar te zullen importeren. Verder werd in Duitsland door een administratieve rechter begin 2017 bevestigd dat de inbeslagname van een partij wenghout uit Congo wegens overtreding van de Verordening (EU) 995/2010 terecht was (zie UNEP-WCMC, *Briefing note for the competent authorities implementing the EU Timber Regulation April 2017-May 2017*, p. 1). Over (het gebrek aan) handhaving in Duitsland werd o.a. bericht door N. Klawitter (*Auf der falschen Seite*, Der Spiegel nr. 50, p. 88, 10 december 2016).

Net als in de Zweedse zaak was er in de hier besproken Nederlandse zaak sprake van een importeur die onvoldoende onderzoek had gedaan om zich er van te verzekeren dat het ingevoerde hout legaal gekapt werd. Een andere overeenkomst is dat in beide gevallen het hout uit een land kwam waar veel corruptie voorkomt. Daar kwam bij dat zowel in de Nederlandse als de Zweedse zaak bedrijven in de desbetreffende houtketens verdacht werden van betrokkenheid bij het verkopen van illegaal gekapt hout. Dit vormen allemaal omstandigheden waarmee rekening moet worden gehouden aldus de Richtsnoeren.

Het verweer van de Nederlandse importeur dat onvoldoende duidelijk was wat er van hem verlangd werd is terecht door de rechtbank afgewezen. De Verordening (EU) 995/2010 en de daarbij horende uitvoeringsverordening onderstrepen voldoende duidelijk dat importeurs inzicht in de hele keten, vanaf de kap, dienen te kunnen geven, en ook in de toelichting uit 2013 wordt e.e.a. nog nader uitgelegd. Verder is er in een land als Kameroen al helemaal geen sprake van een verwaarloosbaar risico. Dat kan bijvoorbeeld worden opgemaakt uit een rapport uit 2015 van de derdepartij in deze rechtszaak, Greenpeace Nederland (*CCT's timber trade from Cameroon to Europe*, September 2015, www.greenpeace.nl/Global/nederland/2015/documenten/Bossen/Greenpeace%20Nederland%202015%20-%20CCT%20timber%20trade%20from%20Cameroon%20to%20Europe.pdf). Bijgevolg bestond er voor de importeur een verplichting om risico-beperkende maatregelen te nemen die afgestemd waren op de lokale omstandigheden. Nu dat niet gebeurde is er reden om te constateren dat de import niet conform de regels verliep.

Het is goed om te zien dat er eindelijk een begin wordt gemaakt met het optreden tegen fout hout. Hopelijk vinden de Zweedse, Duitse en Nederlandse rechterlijke uitspraken elders navolging. De zaken laten zien dat de Verordening (EU) 995/2010 tanden begint te krijgen. Gelet op de hoge waarde van bepaalde soorten hout en de zeer schadelijke gevolgen voor mens en natuur van illegale houtkap is het daarbij raadzaam om doeltreffende, evenredige en afschrikwekkende

boetes op te leggen, wat de Verordening (EU) 995/2010 ook expliciet voorschrijft. Daarbij kan o.a. gelet worden op de omvang van de milieuschade en de waarde van het betrokken hout (Artikel 19 lid 2 Verordening (EU) 995/2010. In de oorspronkelijke Nederlandse versie van deze bepaling staat overigens 'administratieve sancties' maar dat betreft een fout; het gaat om alle soorten boetes (zie rectificatie in *PbEU L 64* van 7.3.2013, blz. 8-9).

Tot slot valt nog te vermelden dat het in de uitspraak vermelde Nederlandse Besluit uitvoering Europese Houtverordening per 1 januari 2017 is vervangen door de Wet Natuurbescherming. Overtreden van de bepalingen van art. 6.7 en 6.8 Wet Natuurbescherming inzake het op de markt brengen van hout worden in art. 1a sub 1 WED als economische delicten aangemerkt en via art. 2 WED zelfs als misdrijven, voor zover zij opzettelijk zijn begaan. Op deze misdrijven kan ingevolge art. 23 lid 7 Sr o.a. een geldboete van € 820.000 voor rechtspersonen staan, of waar nodig tot 10% van de jaaromzet van een bedrijf. Voor gevallen waarin geen opzet bewezen kan worden kan een maximale boete worden opgelegd van € 82.000 aan rechtspersonen. Omdat m.n. tropisch hardhout zeer waardevol is en er wereldwijd letterlijk miljarden met de illegale houthandel worden verdiend is het goed te zien dat de Nederlandse boetes vanaf de inwerkingtreding van de Natuurbeschermingswet op een gewenst niveau zijn gebracht, waaraan tevens bijzondere opsporingsmogelijkheden gekoppeld zijn die in de strijd tegen illegale houthandel heel wel van pas kunnen komen (zoals nader wordt uiteengezet door A.M.C.C. Tubbing, 'Fout Hout aan banden gelegd door Europese Houtverordening?', *M en R* 2013/73).

Wybe Douma

M en R 2017/111

Hof van Justitie van de Europese Unie 1 juni 2017, nr. C-529/15 (R. Silva de Lapuerta, E. Regan, J.C. Bonichot, A. Arabadjiev, S. Rodin, A-G M. Bobek)

m.nt. J.J.H. van Kempen

(Art. 4 lid 7 KRW, Richtlijn 2004/35/EG)

ECLI:EU:C:2017:419

De Europese Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn is ook van toepassing is op schade, veroorzaakt door een gebeurtenis die na 30 april 2007 heeft plaatsgevonden, indien deze schade het gevolg is van activiteiten die vóór deze datum zijn verricht, maar niet vóór deze datum zijn beëindigd. Dat de betreffende activiteit al vóór die datum goedgekeurd en operationeel was, doet hiervoor niet ter zake. De Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn verzet zich tegen een nationaalrechtelijke bepaling die schade aan wateren – wanneer hiervoor een vergunning is afgege-

ven – op algemene wijze en automatisch uitsluit van het begrip ‘milieuschade’. Een volledige en juiste omzetting van deze richtlijn vereist bovendien dat alle (rechts) personen die milieuschade (dreigen te) lijden, bevoegd zijn om opmerkingen in te dienen op het gebied van die schade. Daarmee is onverenigbaar een uitlegging van het Oostenrijkse recht die aan alle houders van visrechten, ondanks het feit dat zij rechtstreeks door milieuschade kunnen worden getroffen, het recht van toegang tot een klachtenprocedure ontnemt. Er is geen verplichting voor de nationale rechter om zelf aan artikel 4 lid 7 van de Europese Kaderrichtlijn Water te toetsen om te kunnen vaststellen of er sprake is van milieuschade in de zin van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn.

Arrest

1 Het onderhavige verzoek om een prejudiciële beslissing betreft de uitlegging van richtlijn 2004/35/EG van het Europees Parlement en de Raad van 21 april 2004 betreffende milieuaansprakelijkheid met betrekking tot het voorkomen en herstellen van milieuschade (*PB* 2004, L 143, blz. 56), zoals gewijzigd bij richtlijn 2009/31/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2009 (*PB* 2009, L 140, blz. 114) (hierna: „richtlijn 2004/35”), en van artikel 4, lid 7, van richtlijn 2000/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2000 tot vaststelling van een kader voor communautaire maatregelen betreffende het waterbeleid (*PB* 2000, L 327, blz. 1).

2 Dit verzoek is ingediend in het kader van het onderzoek van het beroep dat door Gert Folk is ingesteld tegen de beschikking van de Unabhängige Verwaltungssenat für die Steiermark (onafhankelijke rechterlijke instantie in bestuurszaken voor Stiermarken, Oostenrijk) betreffende afwijzing van een verzoekschrift op milieugebied.

Toepasselijke bepalingen

Unierecht

Richtlijn 2004/35

3 Overwegingen 24, 25 en 30 van richtlijn 2004/35 luiden als volgt:

“(24) Er moet voor worden gezorgd dat doeltreffende uitvoerings- en handhavingsinstrumenten ter beschikking staan, terwijl er tevens voor moet worden gezorgd dat de rechtmatige belangen van de betrokken exploitanten en andere belanghebbenden naar behoren worden gewaarborgd. De bevoegde instanties dienen bevoegd te zijn voor specifieke taken waarvoor een passende administratieve beoordelingsvrijheid vereist is, te weten de taak om de ernst van de schade te beoordelen en te bepalen welke herstelmaatregelen moeten worden genomen.

(25) Personen die van de milieuschade ongunstige gevolgen ondervinden of dreigen te ondervinden,

moeten het recht hebben de bevoegde instantie om maatregelen te verzoeken. Milieubescherming is evenwel geen scherp afgebakend belang, en individuele personen zullen niet altijd hun handelingen daarop afstemmen of verkeren niet altijd in de mogelijkheid dat te doen. Niet-gouvernementele organisaties die zich inzetten voor milieubescherming moet derhalve ook de mogelijkheid worden gegeven om op een juiste manier tot een doeltreffende implementatie van deze richtlijn bij te dragen.

[...]

(30) Op schade die vóór het verstrijken van de voor de tenuitvoerlegging van deze richtlijn vastgestelde termijn is veroorzaakt, zijn de bepalingen ervan niet van toepassing.”

4 Op grond van artikel 2, punt 1, onder b), van richtlijn 2004/35 wordt voor de toepassing van deze richtlijn onder “milieuschade” verstaan „schade aan wateren, dat wil zeggen elke vorm van schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische en/of kwantitatieve toestand en/of het ecologisch potentieel, als omschreven in richtlijn 2000/60/EG, van de betrokken wateren, met uitzondering van de negatieve effecten waarop artikel 4, lid 7, van die richtlijn van toepassing is”.

5 Artikel 12 van richtlijn 2004/35, met het opschrift “Verzoeken om maatregelen”, luidt:

- “1. Natuurlijke of rechtspersonen die
  - a) milieuschade lijden of dreigen te lijden dan wel
  - b) een voldoende belang hebben bij de besluitvorming inzake de schade, of, anderzijds,
  - c) stellen dat inbreuk is gemaakt op een recht, wanneer het bestuursprocesrecht van een lidstaat dit als voorwaarde stelt,

kunnen bij de bevoegde instantie opmerkingen indienen betreffende gevallen van milieuschade of onmiddellijke dreiging daarvan waarvan zij kennis hebben en kunnen de bevoegde instantie verzoeken maatregelen te treffen krachtens deze richtlijn.

De lidstaten bepalen wat een voldoende belang en een inbreuk op een recht vormt.

Hiertoe wordt het belang van elke niet-gouvernementele organisatie die milieubescherming bevordert en voldoet aan voorschriften van de nationale wetgeving voldoende geacht in de zin van het voorgaande punt b. Dergelijke organisaties worden tevens geacht rechten te hebben waarop inbreuk kan worden gemaakt in de zin van het voorgaande punt c.

2. Het verzoek om maatregelen gaat vergezeld van de relevante informatie en gegevens ter ondersteuning van de opmerkingen die met betrekking tot de milieuschade in kwestie worden voorgelegd.

3. Wanneer het verzoek om maatregelen en de bijbehorende opmerkingen en gegevens aannemelijk maken dat er milieuschade is, neemt de bevoegde instantie deze opmerkingen en dit verzoek om maatregelen in

overweging. In dat geval biedt de bevoegde instantie de betrokken exploitant de gelegenheid zijn standpunt met betrekking tot het verzoek om maatregelen en de bijbehorende opmerkingen kenbaar te maken.

4. De bevoegde instantie stelt zo spoedig mogelijk, en in elk geval overeenkomstig de toepasselijke bepalingen van het nationale recht, de in lid 1 bedoelde personen die opmerkingen bij haar hebben ingediend in kennis van haar besluit inzake het al dan niet nemen van maatregelen, en motiveert dat besluit.

5. De lidstaten kunnen besluiten de leden 1 en 4 niet toe te passen op gevallen van onmiddellijke dreiging van schade.”

6 Artikel 13 van richtlijn 2004/35, met het opschrift “Beroepsprocedures”, luidt als volgt:

„1. De personen als bedoeld in artikel 12, lid 1, hebben toegang tot een procedure voor een rechtbank of een andere onafhankelijke en onpartijdige overheidsinstantie die bevoegd is de besluiten, het handelen of het verzuim van de krachtens deze richtlijn bevoegde instantie aan de procedurele en materieelrechtelijke voorschriften te toetsen.

2. Deze richtlijn laat alle nationale wettelijke bepalingen tot regeling van de toegang tot de rechter en die volgens welke alle administratieve beroepsprocedures moeten zijn gevolgd alvorens een gerechtelijke procedure kan worden ingeleid, onverlet.”

7 Artikel 17 van voornoemde richtlijn, met het opschrift “Toepassing in de tijd”, bepaalt:

„Deze richtlijn is niet van toepassing op:

- schade, veroorzaakt door een emissie, een gebeurtenis of een incident die/dat heeft plaatsgevonden voor de in artikel 19, lid 1, bedoelde datum;
- schade, veroorzaakt door een emissie, een gebeurtenis of een incident die/dat heeft plaatsgevonden na de in artikel 19, lid 1, bedoelde datum, indien de schade het gevolg is van een specifieke activiteit die heeft plaatsgevonden en beëindigd is voor die datum;
- schade, indien het meer dan 30 jaar geleden is dat de emissie, de gebeurtenis of het incident die/dat tot schade heeft geleid, heeft plaatsgevonden.”

8 In artikel 19, lid 1, van diezelfde richtlijn wordt bepaald:

„De lidstaten doen de nodige wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in werking treden om uiterlijk op 30 april 2007 aan deze richtlijn te voldoen. Zij stellen de Commissie daarvan onverwijld in kennis.

Wanneer de lidstaten die bepalingen aannemen, wordt in die bepalingen zelf of bij de officiële bekendmaking ervan naar deze richtlijn verwezen. De regels voor deze verwijzing worden vastgesteld door de lidstaten.”

Richtlijn 2000/60

9 Artikel 4 van richtlijn 2000/60, met het opschrift “Milieudoelstellingen”, bepaalt in lid 7 ervan:

“De lidstaten maken geen inbreuk op de richtlijn, wanneer:

- het niet bereiken van een goede grondwatertoeestand, een goede ecologische toestand, of in voorkomend geval een goed ecologisch potentieel, of het niet voorkomen van achteruitgang van de toestand van een oppervlakte of grondwaterlichaam het gevolg is van nieuwe veranderingen van de fysische kenmerken van een oppervlaktewaterlichaam of wijzigingen in de stand van grondwaterlichamen, of wanneer
- het niet voorkomen van achteruitgang van een zeer goede toestand van een oppervlaktewaterlichaam naar een goede toestand het gevolg is van nieuwe duurzame activiteiten van menselijke ontwikkeling, en aan alle volgende voorwaarden is voldaan:
  - a) alle haalbare stappen worden ondernomen om de negatieve effecten op de toestand van het waterlichaam tegen te gaan;
  - b) de redenen voor die veranderingen of wijzigingen worden specifiek vermeld en toegelicht in het krachtens artikel 13 verplichte stroomgebiedsbeheersplan en de doelstellingen worden om de zes jaar getoetst;
  - c) de redenen voor die veranderingen of wijzigingen zijn van hoger openbaar belang en/of het nut van het bereiken van de in lid 1 vermelde doelstellingen voor milieu en samenleving wordt overtroffen door het nut van de nieuwe veranderingen en wijzigingen voor de gezondheid van de mens, de handhaving van de veiligheid van de mens of duurzame ontwikkeling, en
  - d) het nuttige doel dat met die veranderingen of wijzigingen van het waterlichaam wordt gediend, kan vanwege technische haalbaarheid of onevenredig hoge kosten niet worden bereikt met andere, voor het milieu aanmerkelijk gunstigere middelen.”

Oostenrijks recht

10 Het Bundes-Umwelthaftungsgesetz (federale wet inzake milieuaansprakelijkheid; hierna: “B-UHG”), dat is vastgesteld ter omzetting van richtlijn 2004/35, bepaalt in § 4 ervan, met het opschrift “definities”:

“Voor de toepassing van deze wet gelden de volgende definities:

- (1) Als milieuschade geldt:
  - a) elke aanmerkelijke schade aan wateren, dat wil zeggen elke schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische of kwantitatieve toestand of het ecologisch potentieel, als bedoeld in het Wasserrechtsgesetz 1959 [Oostenrijkse wet inzake het waterrecht van 1959; hierna: ‘WRG’], van de betrokken

wateren en die niet is gedekt door een overeenkomstig de WRG verleende vergunning en [...]”

11 § 11 B-UHG, met het opschrift “Verzoek om vergoeding van milieuschade”, luidt als volgt:

“(1) Natuurlijke of rechtspersonen wier rechten door een ingetreden milieuschade kunnen worden aangetast, kunnen het districtsbestuur binnen het bevoegdheidsgebied waarvan de gestelde milieuschade is ingetreden, middels een schriftelijke klacht verzoeken maatregelen te nemen in de zin van § 6 en § 7, lid 2 [...]”

(2) Als rechten in de zin van lid 1, eerste volzin, gelden

[...]

2. met betrekking tot wateren: bestaande rechten in de zin van § 12, lid 2, WRG en

[...]”

12 § 18 B-UHG, met het opschrift “Overgangsbepalingen”, bepaalt:

“Deze federale wet is niet van toepassing

1. op schade, veroorzaakt door emissies, gebeurtenissen en incidenten die plaatsvonden vóór de inwerkingtreding van deze federale wet,
2. op schade, veroorzaakt door emissies, gebeurtenissen en incidenten die plaatsvonden na de inwerkingtreding van deze federale wet, voor zover zij zijn terug te voeren tot een activiteit die onbetwistbaar vóór de inwerkingtreding van deze federale wet werd beëindigd,

[...]”

Hoofdingeding en prejudiciële vragen

13 Wasserkraftanlagen Mürrzuschlag GmbH exploiteert een in de rivier de Mürz in Oostenrijk gesitueerde waterkrachtcentrale, die een 1 455 meter lang afvoergebied heeft. Folk is houder van een visvergunning voor die rivier over een lengte van ongeveer 12 kilometer stroomafwaarts van de stuwdam.

14 Voor de exploitatie van die waterkrachtcentrale was door de Landeshauptmann von Steiermark (regeringsleider van de deelstaat Steiermarken, Oostenrijk) bij besluit van 20 augustus 1998 een vergunning verleend. De exploitatie ving aan in de loop van 2002, dat wil zeggen op een datum vóór de inwerkingtreding van richtlijn 2004/35.

15 Volgens verzoeker in het hoofdingeding veroorzaakt voornoemde waterkrachtcentrale ernstige milieueffecten, die nadelige gevolgen hebben voor de natuurlijke voortplanting van vissen en leiden tot een hogere vissterfte in grote delen van de rivier de Mürz. Als gevolg van kortdurende maar hevige schommelingen in het waterpeil, vallen namelijk rivierdelen die normaal gesproken onder water staan, zeer snel droog, waardoor kleine en jonge vissen opgesloten

komen te zitten in de waterhoudende rivierdelen die afgescheiden zijn van de hoofdstroom en deze niet meer kunnen bereiken. Die schommelingen doen zich herhaaldelijk voor in een groot deel van de rivier en worden veroorzaakt door het ontbreken van een bypass-leiding bij de centrale en door de wijze van exploitatie ervan.

16 Het op artikel 11 B-UHG gebaseerde verzoekschrift in verband met deze milieuschade werd door de Unabhängige Verwaltungssenat für die Steiermark bij beslissing van 15 mei 2012 verworpen.

17 De Unabhängige Verwaltungssenat motiveerde zijn beslissing in wezen met het feit dat voor de exploitatie van de in het hoofdingeding aan de orde zijnde waterkrachtcentrale bij besluit van de Landeshauptman von Steiermark van 20 augustus 1998 een waterrechtelijke vergunning was verleend, waarin de restwaterhoeveelheden waren voorgeschreven. De door Folk gestelde schade was dus overeenkomstig artikel 4, lid 1, onder a), B-UHG door dat besluit gedekt. Bijgevolg kan deze schade niet worden aangemerkt als milieuschade in de zin van die bepaling.

18 Op 15 mei 2012 heeft Folk tegen de beslissing van de Unabhängige Verwaltungssenat für die Steiermark beroep ingesteld bij het Verwaltungsgerichtshof, waarin hij aanvoert dat het B-UHG in strijd is met richtlijn 2004/35, aangezien toepassing van het B-UHG erop neer zou komen dat elke waterrechtelijke vergunning tot uitsluiting van het bestaan van milieuschade zou leiden.

19 Daarop heeft het Verwaltungsgerichtshof de behandeling van de zaak geschorst en het Hof verzocht om een prejudiciële beslissing over de volgende vragen:

- “1) Is richtlijn 2004/35 ook van toepassing op schade die zich weliswaar ook nog heeft voorgedaan na de in artikel 19, lid 1, van die richtlijn genoemde datum, doch zijn oorsprong vindt in de exploitatie van een vóór die datum goedgekeurde en in bedrijf genomen installatie (waterkrachtcentrale) en door een waterrechtelijke vergunning gedekt is?
- 2) Verzet richtlijn 2004/35, en met name de artikelen 12 en 13 daarvan, zich tegen een nationale regeling die houders van visrechten het recht ontzegt een beroepsprocedure als bedoeld in artikel 13 van die richtlijn in te leiden met betrekking tot milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van die richtlijn?
- 3) Verzet richtlijn 2004/35, en met name artikel 2, punt 1, onder b), daarvan, zich tegen een nationale bepaling die schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische of kwantitatieve toestand of het ecologisch potentieel van de betrokken wateren, uitzondert van het begrip ‘milieuschade’, wanneer de schade is gedekt door een vergunning op grond van een nationale wettelijke bepaling?
- 4) Indien de derde vraag bevestigend wordt beantwoord:

Moet in de gevallen waarin bij een krachtens nationale bepalingen verleende vergunning niet is getoetst aan de criteria van artikel 4, lid 7, van richtlijn 2000/60 (respectievelijk de nationale bepalingen ter omzetting daarvan), bij het onderzoek van de vraag of er sprake is van milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van richtlijn 2004/35, artikel 4, lid 7, van richtlijn 2000/60 rechtstreeks worden toegepast, en worden onderzocht of de criteria van deze bepaling zijn vervuld?"

Beantwoording van de prejudiciële vragen

20 Alvorens de tweede vraag – voor het onderzoek waarvan moet worden uitgegaan van de veronderstelling dat richtlijn 2004/35 van toepassing is en dat er sprake is van onder die richtlijn vallende milieuschade – te beantwoorden, dient eerst te worden ingegaan op de eerste, derde en vierde vraag.

Eerste vraag

21 Met zijn eerste vraag wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of artikel 17 van richtlijn 2004/35 aldus moet worden uitgelegd dat deze *ratione temporis* van toepassing is op milieuschade die zich heeft voorgedaan na 30 april 2007, maar die werd veroorzaakt door de exploitatie van een installatie waarvoor vóór die datum een waterrechtelijke vergunning was verleend en die vóór die datum in gebruik was genomen.

22 Het Hof heeft reeds geoordeeld dat uit artikel 17, eerste en tweede streepje, van richtlijn 2004/35, gelezen in samenhang met overweging 30 daarvan, volgt dat deze van toepassing is op schade, veroorzaakt door een emissie, een gebeurtenis of een incident die/dat op of na 30 april 2007 heeft plaatsgevonden, indien deze schade het gevolg is van activiteiten die op of na deze datum zijn verricht of van activiteiten die vóór deze datum zijn verricht, maar niet vóór deze datum zijn beëindigd (zie arrest van 4 maart 2015, *Fipa Group e.a.*, C-534/13, EU:C:2015:140, punt 44).

23 Uit de gegevens van het dossier waarover het Hof beschikt, blijkt dat de in het hoofdgeding aan de orde zijnde waterkrachtcentrale vóór 2007 was goedgekeurd en in gebruik genomen. Ook staat vast dat de werking van de centrale na 30 april 2007 hevige schommelingen in het waterpeil van de rivier de Mürz veroorzaakte, die leidden tot een hogere vissterfte. Deze herhaalde schommelingen moeten worden aangemerkt als een emissie, een gebeurtenis of een incident die/dat heeft plaatsgevonden op of na 30 april 2007, de datum waarop de lidstaten richtlijn 2004/35 dienden te hebben omgezet in nationaal recht.

24 Bovendien doet, zoals de advocaat-generaal in punt 26 van zijn conclusie heeft opgemerkt, de omstandigheid dat de gestelde schade is aangevangen vóór 30 april 2007 en het gevolg is van de exploitatie van een elektriciteitscentrale die vóór die datum was goedgekeurd en in bedrijf was genomen, niet ter zake.

25 Bijgevolg moet op de eerste vraag worden geantwoord dat artikel 17 van richtlijn 2004/35 aldus moet worden uitgelegd dat deze richtlijn, onder voorbehoud van door

de verwijzende rechter te verrichten verificaties, *ratione temporis* van toepassing is op milieuschade die zich heeft voorgedaan na 30 april 2007, maar die werd veroorzaakt door de exploitatie van een installatie waarvoor vóór die datum een waterrechtelijke vergunning was verleend en die vóór die datum in gebruik was genomen.

Derde vraag

26 Met zijn derde vraag, die als tweede moet worden onderzocht, wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of richtlijn 2004/35, en met name artikel 2, punt 1, onder b), ervan, aldus moet worden uitgelegd dat deze zich verzet tegen een bepaling van nationaal recht die uitsluit dat schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische en/of kwantitatieve toestand en/of het ecologisch potentieel van de betrokken wateren wordt aangemerkt als "milieuschade", wanneer die schade is gedekt door een krachtens dat recht afgegeven vergunning.

27 De nationale rechter is van oordeel dat uit de bepalingen van nationaal recht volgt dat schade als gevolg van een activiteit waarvoor overeenkomstig de WRG een vergunning is verleend, niet kan worden aangemerkt als milieuschade in de zin van voornoemde richtlijn. Hij vraagt zich af of dergelijke bepalingen verenigbaar zijn met artikel 2, punt 1, onder b), van diezelfde richtlijn, waarvan de tekst verwijst naar artikel 4, lid 7, van richtlijn 2000/60.

28 Artikel 2, punt 1, onder b), van richtlijn 2004/35 voorziet evenwel, wat schade betreft die is gedekt door een vergunning, niet in een algemene uitzondering op grond waarvan die schade niet onder het begrip "milieuschade" zou vallen. Die bepaling voorziet enkel in een afwijking met betrekking tot de nadelige gevolgen waarop artikel 4, lid 7, van richtlijn 2000/60 van toepassing is.

29 Volgens laatstgenoemde bepaling maken de lidstaten geen inbreuk op de richtlijn wanneer het niet bereiken van een goede grondwatertoestand, een goede ecologische toestand, of in voorkomend geval een goed ecologisch potentieel, of het niet voorkomen van achteruitgang van de toestand van een oppervlakte of grondwaterlichaam het gevolg is van nieuwe veranderingen van de fysische kenmerken van een oppervlaktewaterlichaam of wijzigingen in de stand van grondwaterlichamen. Ook kan de lidstaten geen enkele inbreuk worden toegerekend, wanneer het niet voorkomen van achteruitgang van een zeer goede toestand van een oppervlaktewaterlichaam naar een goede toestand het gevolg is van nieuwe duurzame activiteiten van menselijke ontwikkeling.

30 Toepassing van die afwijking veronderstelt dat is voldaan aan de voorwaarden van artikel 4, lid 7, onder a) tot en met d), van diezelfde richtlijn (zie in die zin arresten van 11 september 2012, *Nomarchiaki Aftodioikisi Aitolokarnanias e.a.* C-43/10, EU:C:2012:560, punt 67, en 4 mei 2016, *Commissie/Oostenrijk*, C-346/14, EU:C:2016:322, punten 65 en 66).

31 De lidstaten zijn weliswaar gehouden hun goedkeuring voor een project te weigeren wanneer dat project de toestand van waterlichamen kan verslechteren, doch

enkel indien deze projecten vallen binnen de werkingssfeer van artikel 4, lid 7, van richtlijn 2000/60 (zie in die zin arrest van 1 juli 2015, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, C-461/13, EU:C:2015:433, punt 50).

32 Die bepaling heeft niet alleen betrekking op projecten die zijn onderworpen aan vergunningverlening. Zij ziet namelijk op elke situatie van verslechtering van waterlichamen, of die nu wel of niet te wijten is aan een installatie, en bepaalt in welke gevallen de lidstaten, wanneer zij worden geconfronteerd met een dergelijke verslechtering, desalniettemin niet hoeven op te treden. Hieruit volgt dat deze bepaling niet van invloed is op het begrip milieuschade zelf.

33 Deze vaststellingen gelden in het bijzonder in het hoofdgeding, waarin de vergunning voor de exploitatie van de betrokken installatie dateert van vóór richtlijn 2000/60, zodat de verlening ervan destijds niet afhankelijk was van de naleving van de vier criteria van artikel 4, lid 7, onder a) tot en met d), van voornoemde richtlijn. Bovendien blijkt uit de aan het Hof overgelegde stukken dat de schommelingen in het waterpeil waaraan de hogere vissterfte wordt geweten, het gevolg zijn van de normale exploitatie van de goedgekeurde installatie.

34 Uit het voorgaande volgt dat op de derde vraag moet worden geantwoord dat richtlijn 2004/35, en met name artikel 2, punt 1, onder b), ervan, aldus moet worden uitgelegd dat deze zich verzet tegen een bepaling van nationaal recht die op algemene wijze en automatisch uitsluit dat schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische en/of kwantitatieve toestand en/of het ecologisch potentieel van de betrokken wateren wordt aangemerkt als "milieuschade", wanneer die uitsluiting geschiedt op de enkele grond dat die schade is gedekt door een krachtens dat recht afgegeven vergunning.

Vierde vraag

35 Met zijn vierde vraag, die als derde moet worden onderzocht, wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of in het geval waarin krachtens nationale bepalingen een vergunning is afgegeven zonder toetsing of aan de in artikel 4, lid 7, van richtlijn 2000/60 neergelegde voorwaarden is voldaan, deze rechter zelf dient na te gaan of de in die bepaling voorziene voorwaarden zijn vervuld, teneinde te kunnen vaststellen of er sprake is van milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van richtlijn 2004/35.

36 Dienaangaande zij eraan herinnerd dat wanneer een project schadelijke gevolgen voor het water kan hebben, het enkel kan worden goedgekeurd indien de voorwaarden van artikel 4, lid 7, onder a) tot en met d), van die richtlijn zijn vervuld (zie in die zin arrest van 4 mei 2016, Commissie/Oostenrijk, C-346/14, EU:C:2016:322, punt 65).

37 Om te bepalen of voor een project vergunning is verleend zonder dat inbreuk is gemaakt op richtlijn 2000/60, kan de rechter onderzoeken of de instantie die de vergunning heeft afgegeven heeft voldaan aan de in artikel 4, lid 7, onder a) tot en met d), van deze richtlijn neergelegde voorwaarden, door na te gaan, ten eerste, of alle haalbare stappen werden ondernomen om de negatieve effecten van

die activiteiten op de toestand van het betrokken waterlichaam tegen te gaan, ten tweede, of de redenen die aan die activiteiten ten grondslag lagen, specifiek werden vermeld en toegelicht, ten derde, of diezelfde activiteiten van algemeen belang waren en/of het nut van het bereiken van de in artikel 4, lid 1, van deze richtlijn vermelde doelstellingen voor milieu en samenleving werd overtroffen door het nut van de uitvoering van die activiteiten voor de gezondheid van de mens, de handhaving van de veiligheid van de mens of duurzame ontwikkeling en, ten vierde, of het nuttige doel dat daarmee werd gediend, vanwege technische haalbaarheid of onevenredig hoge kosten niet kon worden bereikt met andere, voor het milieu aanmerkelijk gunstigere middelen (zie in die zin arrest van 11 september 2012, Nomarchiaki Aftodioikisi Aitoloakarnanias e.a., C-43/10, EU:C:2012:560, punt 67).

38 Indien evenwel, zoals het geval is in het hoofdgeding, de bevoegde nationale instantie de vergunning heeft afgegeven zonder na te gaan of is voldaan aan de in artikel 4, lid 7, onder a) tot en met d), van richtlijn 2000/60 neergelegde voorwaarden, is de nationale rechter niet verplicht om zelf te onderzoeken of aan de in voornoemd artikel neergelegde voorwaarden is voldaan en kan hij zich beperken tot het vaststellen van de onrechtmatigheid van de bestreden handeling.

39 Het zijn namelijk de voor de vergunningverlening voor een project bevoegde nationale instanties, op wie de verplichting rust om, alvorens een dergelijke vergunning te verlenen, te onderzoeken of de in artikel 4, lid 7, onder a) tot en met d), van richtlijn 2000/60 opgesomde voorwaarden zijn vervuld, onverminderd een eventuele rechterlijke toetsing. Daarentegen verplicht het Unierecht de nationale rechters geenszins om in de plaats te treden van de bevoegde instantie, door, wanneer deze instantie tot vergunningverlening is overgegaan zonder dat onderzoek te hebben verricht, voornoemde voorwaarden zelf te onderzoeken.

40 Uit het voorgaande volgt dat op de vierde vraag moet worden geantwoord dat in het geval waarin krachtens nationale bepalingen een vergunning is afgegeven zonder toetsing of aan de in artikel 4, lid 7, onder a) tot en met d), van richtlijn 2000/60 neergelegde voorwaarden is voldaan, een nationale rechter niet zelf hoeft na te gaan of de in die bepaling voorziene voorwaarden zijn vervuld, teneinde te kunnen vaststellen of er sprake is van milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van richtlijn 2004/35.

Tweede vraag

41 Met zijn tweede vraag, die als laatste moet worden onderzocht, wenst de verwijzende rechter te vernemen of de artikelen 12 en 13 van richtlijn 2004/35 aldus moeten worden uitgelegd dat zij zich verzetten tegen een nationale regeling, zoals die welke aan de orde is in het hoofdgeding, die houders van visrechten het recht ontzegt een beroepsprocedure in te leiden met betrekking tot milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van die richtlijn.

42 Volgens de verwijzende rechter bepaalt § 11, lid 1, B-UHG dat natuurlijke of rechtspersonen wier rechten door een ingetreden milieuschade kunnen worden aangetast, de

bevoegde bestuursinstantie kunnen verzoeken maatregelen te nemen om daaraan een einde te maken. § 11, lid 2, tweede alinea, B-UHG preciseert dat met betrekking tot wateren een beroep kan worden gedaan op “bestaande rechten in de zin van § 12, lid 2, WRG”, zonder melding te maken van visrechten. De verwijzende rechter zet uiteen dat een letterlijke uitlegging van deze bepalingen eraan in de weg staat dat houders van visrechten milieubezwaren aanvoeren met betrekking tot schade die wordt toegebracht aan hun visrechten.

43 De Oostenrijkse regering betoogt dat de niet-vermelding van houders van visrechten in § 12, lid 2, WRG – waarnaar § 11, lid 1, B-UHG verwijst –, binnen de discretionaire bevoegdheid valt waarover zij beschikt krachtens de artikelen 12 en 13 van richtlijn 2004/35.

44 Vastgesteld moet worden dat artikel 12 van voornoemde richtlijn bepaalt welke categorieën natuurlijke of rechtspersonen bevoegd zijn om opmerkingen in te dienen op het gebied van milieuschade. Die drie categorieën omvatten respectievelijk personen die milieuschade lijden of dreigen te lijden, dan wel een voldoende belang hebben bij de besluitvorming inzake de schade, of stellen dat inbreuk is gemaakt op een recht, wanneer het bestuursprocesrecht van een lidstaat dit als voorwaarde stelt.

45 Zoals de advocaat-generaal heeft opgemerkt in punt 72 van zijn conclusie, worden in artikel 12, lid 1, van richtlijn 2004/35 drie categorieën natuurlijke en rechtspersonen genoemd die ieder voor zich en onafhankelijk van elkaar beroepsrecht hebben. De bepaling voorziet in drie afzonderlijke categorieën personen die de in de artikelen 12 en 13 van die richtlijn bedoelde procedures kunnen inleiden.

46 De volledige en juiste omzetting van die richtlijn vereist, overeenkomstig de artikelen 12 en 13 van diezelfde richtlijn, dat die drie categorieën personen opmerkingen op het gebied van milieuschade kunnen indienen, dat zij de mogelijkheid hebben om de bevoegde instantie te verzoeken maatregelen te nemen krachtens die richtlijn, en voorts dat zij toegang hebben tot een procedure voor een rechtbank of een andere onafhankelijke en onpartijdige overheidsinstantie.

47 Ofschoon de lidstaten over een beoordelingsmarge beschikken bij het bepalen van wat een “voldoende belang” – in de zin van artikel 12, lid 1, onder b), van richtlijn 2004/35 – en wat een “inbreuk op een recht” – in de zin van artikel 12, lid 1, onder c), van die richtlijn – vormt, beschikken zij, zoals voortvloeit uit artikel 12, lid 1, onder a), van voornoemde richtlijn, niet over een dergelijke marge met betrekking tot personen die milieuschade lijden of dreigen te lijden.

48 Uit de bewoordingen van artikel 12 van richtlijn 2004/35 volgt dat de houders van het visrecht kunnen behoren tot de drie, in artikel 12, lid 1, van die richtlijn omschreven, categorieën. Uit de stukken waarover het Hof beschikt, blijkt dat deze houders krachtens het nationale recht geen toegang hebben tot een beroepsprocedure, in de zin van artikel 13 van voornoemde richtlijn, met betrekking tot milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van

diezelfde richtlijn. Door aldus alle houders van visrechten uit te sluiten van toegang tot een beroepsprocedure, ontnemt de nationale wettelijke regeling deze toegang aan een zeer groot aantal particulieren die tot een van de drie in artikel 12 van richtlijn 2004/35 omschreven categorieën kunnen behoren.

49 Een uitlegging van het nationale recht die in verband met milieuschade – in de vorm van een hogere vissterfte – aan alle houders van visrechten, ondanks het feit dat zij rechtstreeks door die schade worden getroffen, het recht van toegang tot een beroepsprocedure ontnemt, eerbiedigt niet de strekking van voornoemde artikelen 12 en 13 en is dus onverenigbaar met die richtlijn.

50 Gelet op het voorgaande, moet op de tweede vraag worden geantwoord dat de artikelen 12 en 13 van richtlijn 2004/35 aldus moeten worden uitgelegd dat zij zich verzetten tegen een nationale regeling, zoals die welke aan de orde is in het hoofdgeding, die houders van visrechten het recht van toegang tot een beroepsprocedure, als bedoeld in artikel 13 van die richtlijn, ontzegt met betrekking tot milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van die richtlijn.

Kosten

51 Ten aanzien van de partijen in het hoofdgeding is de procedure als een aldaar gerezen incident te beschouwen, zodat de verwijzende rechterlijke instantie over de kosten heeft te beslissen. De door anderen wegens indiening van hun opmerkingen bij het Hof gemaakte kosten komen niet voor vergoeding in aanmerking.

Het Hof (Eerste kamer) verklaart voor recht:

- 1) Artikel 17 van richtlijn 2004/35/EG van het Europees Parlement en de Raad van 21 april 2004 betreffende milieuaansprakelijkheid met betrekking tot het voorkomen en herstellen van milieuschade, zoals gewijzigd bij richtlijn 2009/31/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2009, moet aldus worden uitgelegd dat dit, onder voorbehoud van door de verwijzende rechter te verrichten verificaties, *ratione temporis* van toepassing is op milieuschade die zich heeft voorgedaan na 30 april 2007, maar die werd veroorzaakt door de exploitatie van een installatie waarvoor vóór die datum een waterrechtelijke vergunning was verleend en die vóór die datum in gebruik was genomen.
- 2) Richtlijn 2004/35, zoals gewijzigd bij richtlijn 2009/31, en met name artikel 2, punt 1, onder b), ervan, moet aldus worden uitgelegd dat deze zich verzet tegen een bepaling van nationaal recht die op algemene wijze en automatisch uitsluit dat schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische en/of kwantitatieve toestand en/of het ecologisch potentieel van de betrokken wateren, wordt aangemerkt als “milieuschade”, wanneer die uitsluiting geschiedt op de enkele grond dat die schade is gedekt door een krachtens dat nationale recht afgegeven vergunning.
- 3) In het geval waarin krachtens nationale bepalingen een vergunning is afgegeven zonder toetsing of aan de

in artikel 4, lid 7, onder a) tot en met d), van richtlijn 2000/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2000 tot vaststelling van een kader voor communautaire maatregelen betreffende het waterbeleid, neergelegde voorwaarden is voldaan, hoeft een nationale rechter niet zelf na te gaan of de in die bepaling voorziene voorwaarden zijn vervuld, teneinde te kunnen vaststellen of er sprake is van milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van richtlijn 2004/35, zoals gewijzigd bij richtlijn 2009/31.

- 4) De artikelen 12 en 13 van richtlijn 2004/35, zoals gewijzigd bij richtlijn 2009/31, moeten aldus worden uitgelegd dat zij zich verzetten tegen een nationale regeling, zoals die welke aan de orde is in het hoofdgeding, die houders van visrechten het recht van toegang tot een beroepsprocedure, als bedoeld in artikel 13 van die richtlijn, ontzegt met betrekking tot milieuschade in de zin van artikel 2, punt 1, onder b), van voornoemde richtlijn.

Noot

1. In dit arrest geeft het Hof van Justitie van de Europese Unie (hierna: Hof) een nadere uitleg van het toepassingsbereik en de vereisten van de Europese Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn, hetgeen er en passant toe leidt dat ook artikel 4 lid 2 van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) geanalyseerd wordt. Wat die laatste analyse betreft komt het Hof tot enkele conclusies die op zichzelf genomen verbazing kunnen wekken in het licht van eerdere jurisprudentie over die richtlijn. Geplaatst in het licht van de uitleg die het Hof aan de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn geeft, zijn deze conclusies echter verklaarbaar. Hieronder komt in de punten 2 tot en met 5 de uitleg van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn aan de orde. Vanaf punt 6 wordt de uitleg die het Hof aan de KRW geeft besproken.

2. De Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn (in Nederland sinds 1 juni 2008 geïmplementeerd in titel 17.2 van de Wet milieubeheer) verplicht lidstaten onder meer om hun nationale recht zodanig vorm te geven dat (rechts)personen die milieuschade lijden, bij de bevoegde instanties opmerkingen hierover kunnen indienen en kunnen verzoeken bepaalde maatregelen te treffen. De richtlijn verschaft particulieren overigens geen automatisch recht op schadevergoeding, maar geeft hen louter het recht op toegang tot bepaalde procedures.

Onder 'milieuschade' verstaat de richtlijn onder meer 'schade aan wateren, dat wil zeggen elke vorm van schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische en/of kwantitatieve toestand en/of het ecologisch potentieel, als omschreven in [de KRW], van de betrokken wateren, met uitzondering van de negatieve effecten waarop artikel 4, lid 7, van die richtlijn van toepassing is' (artikel 2, onder 1, punt b). Voor het begrip 'milieuschade' is dus tevens een blik op de KRW noodzakelijk.

Al in 1998, dus nog ruim vóórdat de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn op 30 april 2007 door de lidstaten geïmplementeerd moest zijn, is door de het Oostenrijkse bestuursorgaan de *Landeshauptmann von Steiermark* een waterrechtelijke vergunning verleend voor de exploitatie van een waterkrachtcentrale (wkc) in de rivier de Mürz. De exploitatie van de wkc is ook vóór die termijn opgestart. Bij het verlenen van de vergunning is overigens niet getoetst aan de criteria van artikel 4 lid 7 KRW, nu deze vergunning ook ruim voor inwerkingtreding van die richtlijn verleend is.

In deze zaak is niet in geschil dat het gebruik van de wkc nadelige gevolgen heeft voor de natuurlijke voortplanting van vissen en leidt tot een hogere vissterfte ter plekke. Door de schommelingen in het waterpeil die de wkc veroorzaakt, vallen namelijk bepaalde rivierdelen tijdelijk droog, waardoor kleine en jonge vissen afgesloten raken van de hoofdstroom en deze niet meer kunnen bereiken.

Gert Folk (die overigens tevens advocaat is en daarom zichzelf in deze procedure voor het Hof kon vertegenwoordigen) heeft een visvergunning voor deze rivier juist stroomafwaarts van de wkc, en ondervindt schade ten gevolge van de effecten van de wkc op de visstand. Toen hij op grond van de Oostenrijkse wet inzake milieuaansprakelijkheid (*Bundes-Umwelthaftungsgesetz*, hierna: B-UHG) een klacht indiende wegens aantasting van zijn rechten door een ingetreden milieuschade en verzocht om maatregelen ter vergoeding van die schade te nemen, werd dit verzoek echter afgewezen met als reden dat voor de exploitatie van de wkc een vergunning is verleend. Anders dan de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn hanteert de B-UHG als 'milieuschade' met betrekking tot het water namelijk: 'elke aanmerkelijke schade aan wateren, dat wil zeggen elke schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische of kwantitatieve toestand of het ecologisch potentieel (...) die niet is gedekt door een [waterrechtelijke] vergunning' (curs. JvK). Die laatste toevoeging komt niet voor in de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn. Nu de wkc over een waterrechtelijke vergunning beschikte, kon de veroorzaakte schade naar Oostenrijks recht dus niet als 'milieuschade' kwalificeren en hoefden geen maatregelen getroffen te worden ter vergoeding van die schade.

Bovendien is het zo dat ingevolge de B-UHG bij schade aan wateren (rechts)personen toegang tot deze klachtenprocedure hebben, wanneer het gaat om de aantasting van bestaande rechten. Tot deze bestaande rechten rekent het Oostenrijkse recht enkel vergunningen op grond van het *Wasserrechtsgesetz* (WRG). De visvergunning van Folk is niet op grond van de WRG verleend. Letterlijke lezing van de B-UHG zou dan ook betekenen dat vissers categorisch geen toegang hebben tot deze klachtenprocedure.

Tegen bovenstaande beslissing heeft Folk beroep ingesteld bij het Oostenrijkse *Verwaltungsgerichtshof*, waarin hij aanvoert dat de B-UHG in strijd is met de Milieuaanspra-

kelijkeidsrichtlijn aangezien op grond hiervan elke waterrechtelijke vergunning tot uitsluiting van het bestaan van milieuschade zou leiden. Daarop heeft het *Verwaltungsgerichtshof* de behandeling van de zaak geschorst en het Hof verzocht om een prejudiciële beslissing, waarbij gevraagd wordt uitleg te geven aan zowel de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn als aan de KRW.

Daarbij wenst het *Verwaltungsgerichtshof* te weten of:

- de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn ook van toepassing is op schade die zich ná 30 april 2007 heeft voorgedaan, ten gevolge van de exploitatie van een vóór die datum goedgekeurde en in bedrijf genomen wkc;
- de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn zich verzet tegen een nationaalrechtelijke bepaling die schade die een aanmerkelijke negatieve invloed heeft op de ecologische, chemische of kwantitatieve toestand of het ecologisch potentieel van de betrokken wateren, uitzondert van het begrip 'milieuschade', wanneer de schade is gedekt door een vergunning;
- de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn zich verzet tegen een nationaalrechtelijke regeling die houders van visrechten het recht ontzegt een beroepsprocedure als bedoeld in die richtlijn in te leiden met betrekking tot milieuschade; en of
- bij het onderzoek of sprake is van 'milieuschade' in de zin van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn, artikel 4 lid 7 KRW rechtstreeks moet worden toegepast.

3. Met deze eerste vraag is het Hof snel klaar, nu het al eerder heeft geoordeeld dat de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn van toepassing is op schade, veroorzaakt door een gebeurtenis die na 30 april 2007 heeft plaatsgevonden, indien deze schade het gevolg is van activiteiten die vóór deze datum zijn verricht, maar niet vóór deze datum zijn beëindigd (HvJEU 9 maart 2010, zaken C-379/08 en C-380/08, ECLI:EU:C:2010:127, NJ 2010/347, m.nt. Mok, zie specifiek punten 33 en 34 van dat arrest). Nu vaststaat dat de wkc ook ná 30 april 2007 schommelingen in het waterpeil veroorzaakt heeft, is de Richtlijn dus temporeel van toepassing. Dat de wkc al vóór die datum goedgekeurd en in bedrijf genomen was, doet hiervoor niet ter zake, aldus het Hof in het onderhavige arrest.

4. De vraag of schade die gedekt is door een vergunning uitgesloten moet worden van het begrip 'milieuschade' in de zin van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn is wellicht de meest interessante vraag die in dit arrest aan de orde komt. Het Hof overweegt met betrekking tot deze vraag dat de definitie van 'milieuschade' in artikel 2 van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn – anders dan de Oostenrijkse implementatie hiervan – niet voorziet in een algemene uitzondering waardoor door een vergunning gedekte schade niet onder die definitie zou vallen, maar enkel in een uitzondering voor schade waarop artikel 4 lid 7 KRW van toepassing is (punt 28 van het arrest).

Blijkens de conclusie van de A-G in deze zaak, had de Oostenrijkse regering betoogd dat naar Oostenrijks recht een vergunning op grond van de WRG alleen verleend kan wor-

den in overeenstemming met de vereisten van artikel 4 lid 7 KRW. Daarmee zouden op basis van de WRG vergunde handelingen per definitie nooit 'milieuschade' in de zin van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn kunnen veroorzaken. Uit een analyse van dat artikel 4 lid 7 KRW (die hierna vanaf punt 6 van deze noot aan de orde komt) concludeert het Hof vervolgens dat deze bepaling 'niet van invloed is op het begrip milieuschade' (punt 32 van het arrest), nu de gevallen die onder artikel 4 lid 7 KRW vallen helemaal niet per definitie overeenkomen met vergunde gevallen. De A-G merkte hierover in zijn conclusie ook al op dat het feit dat er een vergunning is verstrekt, niet noodzakelijkerwijs inhoudt dat alle criteria van artikel 4, lid 7, KRW zijn vervuld, ook al schrijft de WRG dat voor (dat is al helemaal het geval voor vergunningen verleend vóór de totstandkoming en inwerkingtreding van de KRW). De WRG garandeert dus onvoldoende dat de verplichtingen van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn zullen worden nageleefd.

Deze conclusie van het Hof komt mijns inziens wel op het juiste resultaat uit, maar is niet helemaal juist geformuleerd. De definitie van 'milieuschade' in de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn geeft immers aan dat bij schade aan wateren, negatieve effecten waarop artikel 4 lid 7 KRW van toepassing is, niet als 'milieuschade' gekwalificeerd worden. Dat zijn – kort gezegd, hierover meer onder de punten 6 en verder van deze noot – effecten die weliswaar inhouden dat niet tijdig een goede toestand/goed potentieel wordt bereikt of dat achteruitgang van de toestand plaatsvindt, maar waarvoor de lidstaat in kwestie goede, geaccepteerde redenen heeft. Artikel 4 lid 7 heeft dus evident *wel* invloed op het begrip 'milieuschade', namelijk doordat schade die onder de reikwijdte van dat artikel valt, niet als milieuschade gekwalificeerd wordt. Als het Hof daadwerkelijk meende dat artikel 4 lid 7 KRW niet van invloed is op het begrip 'milieuschade', valt verder ook niet te verklaren dat het Hof vervolgens wel uitgebreid ingaat op de vierde prejudiciële vraag of bij het onderzoek of sprake is van 'milieuschade', artikel 4 lid 7 KRW rechtstreeks moet worden toegepast.

Juister zou de conclusie zijn geweest, dat uit de definitie van 'milieuschade' in samenhang met artikel 4 lid 7 KRW, niet volgt dat schade die door een vergunning gedekt is, geen milieuschade is. Hoe dan ook bepaalt het Hof dat de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn zich verzet tegen een nationaalrechtelijke bepaling die schade aan wateren – wanneer hiervoor een vergunning is afgegeven – op algemene wijze en automatisch uitsluit van het begrip 'milieuschade'.

Naar aanleiding hiervan mag worden aangenomen dat vergunningen die rekening houden met de kans dat ten gevolge van het gebruik ervan milieuschade wordt veroorzaakt, niet vrijwaren van aansprakelijkheid. Nu dit al sedert lang het uitgangspunt in het Nederlandse recht is (zie HR 10 maart 1972, NJ 1972/278, m.nt. Scholten (*Vermeulen/Lekkerkerker*)), kan geoordeeld worden dat dit arrest weinig aanleiding zal geven tot wijziging in de Nederlandse implementatie van deze richtlijn.

5. Zoals gezegd hebben ingevolge de B-UHG vissers geen toegang tot de klachtenprocedure met betrekking tot milieuschade van die wet, nu toegang tot deze procedure bij schade aan wateren beperkt is tot (rechts)personen die aangetast zijn in op grond van de WRG aan hen verleende vergunningen. Een visvergunning wordt in Oostenrijk niet op basis van de WRG verleend.

Artikel 12 van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn bepaalt dat onder meer (rechts)personen die stellen dat inbreuk is gemaakt op een recht, wanneer het bestuursprocesrecht van een lidstaat dit als voorwaarde stelt, bevoegd zijn om opmerkingen in te dienen op het gebied van milieuschade. De Oostenrijkse regering betoogde dat hieruit volgt dat de lidstaten een discretionaire bevoegdheid hebben om deze klachtenprocedure te beperken tot houders van *bepaalde* rechten.

Naast bovenstaande categorie (rechts)personen die opmerkingen over milieuschade kunnen indienen, stelt artikel 12 van de Richtlijn echter dat ook (rechts)personen die milieuschade lijden of dreigen te lijden, dan wel een voldoende belang hebben bij de besluitvorming inzake de schade, toegang hebben tot deze klachtenprocedure. Hoewel houders van visrechten mogelijk niet tot de categorie personen behoren die stellen dat inbreuk op 'een recht' is gemaakt, kunnen zij in ieder geval wel behoren tot de categorie personen die milieuschade (dreigen te) lijden.

Het Hof oordeelt dan ook terecht dat een volledige en juiste omzetting van deze Richtlijn vereist dat *alle* categorieën (rechts)personen toegang moeten hebben tot de klachtenprocedure. Daarmee is onverenigbaar een uitlegging van het Oostenrijkse recht die aan alle houders van visrechten, ondanks het feit dat zij rechtstreeks door milieuschade kunnen worden getroffen, het recht van toegang tot een klachtenprocedure ontnemt.

6. De analyse van artikel 4 lid 7 KRW, die het Hof brengt tot de hierboven onder punt 4 opgenomen conclusie dat de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn zich verzet tegen een nationaalrechtelijke bepaling die vergunde schade automatisch uitsluit van het begrip 'milieuschade', bevat nog enkele curieuze passages met betrekking tot de KRW, die hier een bespreking waard zijn omdat ze – wanneer ze enkel op de KRW betrokken worden – nogal uit de lucht komen vallen en een wijziging/nadere invulling lijken in te houden van eerdere jurisprudentie over die richtlijn. Hieronder wordt uitgelegd waarom die passages toch niet zo moeten worden opgevat en dat ze verklaard kunnen worden door het feit dat het hier in de eerste plaats gaat om een arrest over de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn en niet zozeer de KRW. Voordat ik aan die passages toekom, komt hieronder eerst een korte samenvatting van die eerdere jurisprudentie aan de orde.

In 2015 bepaalde het Hof in het *Weser*-arrest dat artikel 4 KRW, dat de doelstellingen bevat van die richtlijn ten aanzien van de waterkwaliteit, vereist dat lidstaten goedkeuring aan een project onthouden indien het project het tijdig bereiken

van een goede toestand/een goed potentieel in gevaar kan brengen, of indien het zou kunnen leiden tot achteruitgang van de toestand (HvJ EU 1 juli 2015, ECLI:EU:C:2015:433, C-461/13, AB 2015/262, m.nt. Van Rijswijk). Dit betekent dus dat de lidstaten projecten (wat dat ook precies mogen zijn) ook moeten *toetsen* aan deze KRW-doelstellingen (zie voor deze toetsing in Nederland Rechtbank Rotterdam 17 maart 2017, ECLI:NL:RBROT:2017:2000, *Men R* 2017/73, m.nt. J.J.H. van Kempen).

Uit het *Weser*-arrest volgt verder dat de verplichting om goedkeuring aan een project te onthouden, evenwel niet aan de orde is indien de lidstaat gebruik maakt van een van de uitzonderingsmogelijkheden die de KRW biedt om niet (tijdig) aan deze doelstellingen te voldoen, waaronder artikel 4 lid 7 KRW (HvJ EU 4 mei 2016, ECLI:EU:C:2016:322, C-346/14, AB 2016/242, m.nt. Van Rijswijk, waarin toevallig eveneens een Oostenrijkse waterkrachtcentrale aan de orde was). Ingevolge artikel 4 lid 7 KRW maakt een lidstaat geen inbreuk op die richtlijn, indien het niet tijdig bereiken van een goede toestand/goed potentieel of het niet voorkomen van achteruitgang het gevolg is van een project, inhoudende nieuwe veranderingen van de fysische kenmerken van een oppervlaktewaterlichaam of wijzigingen in de stand van grondwaterlichamen, zolang althans aan de criteria van artikel 4 lid 7 wordt voldaan (het gaat daarbij onder andere om het zoveel mogelijk voorkomen/beperken van negatieve effecten, het zoeken naar alternatieven en het afwegen van het nut van het project ten opzichte van het nut van de waterkwaliteitsdoelstellingen). Hetzelfde geldt voor een achteruitgang van een zeer goede naar een goede ecologische toestand, indien dat het gevolg is van duurzame activiteiten van menselijke ontwikkeling. Zie ook J.J.H. van Kempen en H.E. Woldendorp, 'Waterkwaliteit versus duurzaamheid. Een bespreking van een arrest van het Hof van Justitie van de Europese Unie over de toepassing van art. 4, lid 7, van de Kaderrichtlijn Water als uitzondering op het achteruitgangverbod (zaak C-346/14)', *TOO* 2016, nr. 3, p. 390-398).

7. Onder punt 36 van het onderhavige arrest (zaak C-529/15) overweegt het Hof dat '[JvK1] wanneer een project schadelijke gevolgen voor het water kan hebben, het *enkel* kan worden goedgekeurd indien de voorwaarden van artikel 4, lid 7 [KRW] zijn vervuld' (curs. JvK). Het Hof verwijst hierbij naar zijn eigen, hierboven genoemd arrest van 4 mei 2016. In dat arrest stond evenwel dat woord 'enkel' niet; daar overwoog het Hof, onder verwijzing naar zijn eerdere arrest van 11 september 2012 (ECLI:EU:C:2012:560, C-43/10, *Men R* 2012/144, m.nt. Van Rijswijk) dat '[JvK2] wanneer een project schadelijke gevolgen voor het water kan hebben als bedoeld in artikel 4, lid 7 [KRW], het niettemin kan worden goedgekeurd, althans mits de voorwaarden van [dat] artikel (...) zijn vervuld'. In 2016 – en eerder in 2012 – werd dus geoordeeld dat toepassing van artikel 4 lid 7 KRW kan leiden tot het goedkeuren van projecten, ook al leidt dat tot het niet tijdig bereiken van een goede toestand/goed potentieel of tot achteruitgang van de toestand. Uit deze eerdere arresten, en evenmin uit het *Weser*-arrest, volgt evenwel niet dat dit de *enige* reden is om projecten goed te keuren.

Naast het zevende lid van artikel 4, bieden immers ook de leden 4 (fasering), 5 (doelverlaging) en 6 (tijdelijke achteruitgang) afwijkingsmogelijkheden. Het lijkt dus buitengewoon vreemd dat het Hof hier – zonder enige nadere onderbouwing – deze beperking aanbrengt.

8. Ook onder punt 31 stipt het Hof een belangrijke vraag omtrent de reikwijdte van het *Weser*-arrest aan:

“De lidstaten zijn weliswaar gehouden hun goedkeuring voor een project te weigeren wanneer dat project de toestand van waterlichamen kan verslechteren, doch enkel indien deze projecten vallen binnen de werkingssfeer van artikel 4, lid 7 [KRW].”

Met andere woorden: de verplichting om projecten te toetsen en daaraan zo nodig goedkeuring te onthouden, ziet alleen op projecten die vallen binnen de werkingssfeer van artikel 4 lid 7 KRW. Zoals hierboven is aangegeven is de werkingssfeer van dat artikellid beperkt tot projecten inhoudende nieuwe veranderingen van de fysische kenmerken van een oppervlaktewaterlichaam of wijzigingen in de stand van grondwaterlichamen en (bij achteruitgang van een zeer goede naar een goede ecologische toestand) nieuwe activiteiten van duurzame menselijke ontwikkeling. Op andere projecten, zoals bijvoorbeeld emissies die niet het gevolg zijn van duurzame activiteiten van menselijke ontwikkeling, is deze bepaling niet van toepassing. Dit betekent een belangrijke inperking van de reikwijdte van het *Weser*-arrest. In de lezing van het Hof in de onderhavige zaak zouden bijvoorbeeld lozingen op oppervlaktewater die niet het gevolg zijn van duurzame activiteiten van menselijke ontwikkeling, niet getoetst hoeven te worden aan de hierboven genoemde KRW-doelstellingen.

Ook dat lijkt een buitengewoon vreemde conclusie die het Hof hier zonder nadere onderbouwing trekt.

9. Onder punt 32 stipt het Hof ten slotte nóg een belangrijk punt omtrent de reikwijdte van artikel 4 lid 7 KRW aan:

“Die bepaling heeft niet alleen betrekking op projecten die zijn onderworpen aan vergunningverlening. Zij ziet namelijk op elke situatie van verslechtering van waterlichamen, of die nu wel of niet te wijten is aan een installatie.”

Onder punt 31 van zijn arrest geeft het Hof een inperking van de projecten die lidstaten moeten toetsen. Daarbij wordt evenwel niet aangegeven of het enkel vergunningplichtige projecten betreft. Onder punt 32 geeft het Hof vervolgens een brede reikwijdte aan toepassing van de uitzonderingsbepaling van artikel 4 lid 7 KRW, namelijk door te bepalen dat deze uitzondering ook ingezet kan worden voor niet-vergunningplichtige projecten die tot verslechtering leiden. Dat betekent dat een lidstaat waarin een project plaatsvindt dat tot achteruitgang leidt, en dat niet onder een vergunningplicht valt maar bijvoorbeeld onder een algemene regel of een zorgplicht, zich ook op artikel 4 lid 7 KRW kan beroe-

pen ter rechtvaardiging van die achteruitgang, zolang maar voldaan is aan de criteria van dat artikellid.

Dit is de derde passage in dit arrest die serieuze vraagtekens oproept. Hoewel het geen onlogische conclusie hoeft te zijn, wordt deze ten derden male niet onderbouwd.

10. Het is zeer de vraag of het Hof bovenstaande drie passages ook daadwerkelijk zo bedoeld heeft als hierboven wordt aangegeven. Het is immers nogal wat om, in een zaak die in beginsel niet over de KRW gaat, zonder nadere onderbouwing te concluderen dat:

1. de afwijkingsmogelijkheden van fasering, doelverlaging en tijdelijke achteruitgang geen grond kunnen zijn om projecten goed te keuren die kunnen leiden tot achteruitgang of tot het niet tijdig bereiken van een goede toestand/goed potentieel (zie punt 7 van deze noot);
2. projecten die niet vallen onder de reikwijdte van artikel 4 lid 7 KRW, zoals bepaalde lozingen, niet getoetst hoeven te worden aan bovenstaande KRW-doelstellingen (zie punt 8 van deze noot); en
3. lidstaten ook niet-vergunningplichtige projecten doorgang kunnen laten vinden met een beroep op artikel 4 lid 7 KRW (zie punt 9 van deze noot).

Hier dient bedacht te worden dat het Hof deze uitspraken doet in het kader van een zaak over de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn en dat het Hof de KRW alleen analyseert om te concluderen dat artikel 4 lid 7 KRW niet van invloed is op het begrip ‘milieuschade’. Zoals al aangegeven onder punt 4 van deze noot bedoelde het Hof hier vooral te zeggen dat uit de definitie van ‘milieuschade’ in samenhang met artikel 4 lid 7 KRW, niet volgt dat schade die door een vergunning gedekt is, geen milieuschade is. Kort gezegd valt bovenstaande analyse van de KRW door het Hof samen te vatten als een zoektocht die uitmondt in: ‘negatieve effecten die onder artikel 4 lid 7 KRW vallen, vallen niet samen met door een vergunning gedekte schade’.

Wanneer het Hof aangeeft dat projecten met schadelijke gevolgen voor het water *enkel* goedgekeurd kunnen worden, indien de voorwaarden van artikel 4 lid 7 KRW zijn vervuld (punt 1 van bovenstaande opsomming), wordt eigenlijk bedoeld dat projecten *die al onder dat artikellid vallen*, alleen kunnen worden goedgekeurd met inachtneming van die voorwaarden. Er kunnen dus best andere projecten met negatieve gevolgen zijn die vergund kunnen worden (bijvoorbeeld door toepassing van een van de andere afwijkingsmogelijkheden).

Wanneer het Hof aangeeft dat projecten die niet vallen onder de reikwijdte van artikel 4 lid 7 KRW, niet getoetst hoeven te worden aan de KRW-doelstellingen (punt 2 van bovenstaande opsomming), wordt eigenlijk bedoeld dat projecten die niet onder artikel 4 lid 7 KRW vallen, niet getoetst hoeven te worden aan de voorwaarden van dat artikellid. Juist *vanwege* bovenstaande twee redenen verzet de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn zich tegen een bepaling die alle vergunde projecten uitsluit van het begrip ‘milieuschade’.

Het Hof maakt zo dus duidelijk dat de verzameling vergunde projecten ook andere projecten omvat dan de verzameling projecten die onder artikel 4 lid 7 KRW vallen. Met het tweede punt van bovenstaande opsomming wordt het gevolg van deze conclusie onder de aandacht gebracht

Ook het omgekeerde maakt het Hof duidelijk, door aan te geven dat artikel 4 lid 7 KRW niet alleen ziet op vergunningplichtige projecten (punt 3 van bovenstaande opsomming). Daarmee is bedoeld duidelijk te maken dat er ook andere negatieve effecten op de waterkwaliteit zijn, dan die welke onder een vergunningenregime vallen, en die desondanks zijn uitgezonderd van het begrip 'milieuschade'. De verzameling onder artikel 4 lid 4 KRW vallende projecten omvat daarmee ook andere projecten dan de verzameling vergunde projecten.

Met deze twee constatering is op logische gronden onomstotelijk vastgesteld dat de verzameling vergunde projecten en de verzameling projecten die onder artikel 4 lid 7 KRW vallen, niet hetzelfde zijn. Een nogal ingewikkelde benadering, maar wel een die het Hof in staat stelt uiteindelijk te concluderen dat het Oostenrijkse recht niet in overeenstemming is met de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn.

Het lijkt vooralsnog niet nodig uit de hierboven genoemde citaten verdergaande of andere conclusies te trekken ten aanzien van het toetsen van projecten in het licht van de KRW-doelstellingen, dan uit het *Weser*-arrest volgt. Wat dat betreft is het jammer dat bovenstaande passages zoveel verwarring kunnen oproepen. Mijns inziens was het beter geweest indien het Hof hier meer aansluiting had gezocht bij de conclusie van de A-G. Deze komt namelijk tot dezelfde conclusie – dat vergunde negatieve effecten niet hetzelfde zijn als onder artikel 4 lid 7 KRW vallende effecten – zonder echter uitspraken te doen over de KRW die verwarring wekken.

11. Met de laatste vraag die het *Verwaltungsgerichtshof* aan het Hof stelt, wenst de Oostenrijkse rechter ten slotte nog te vernemen of in gevallen waarin een vergunning is afgegeven zonder toetsing aan artikel 4 lid 7 KRW, de rechter zelf aan dat artikellid moet toetsen om te kunnen vaststellen of er sprake is van milieuschade.

In antwoord op deze vraag verklaart het Hof dat in die gevallen de nationale rechter niet verplicht is om zelf te onderzoeken of aan dat artikellid is voldaan en dat de rechter zich kan beperken tot het vaststellen van de onrechtmatigheid van de bestreden handeling. Als reden wordt – in lijn met de conclusie van de A-G – aangegeven dat er andere autoriteiten zijn dan de rechter om de criteria van artikel 4 lid 7 KRW te beoordelen (hoewel deze beoordeling natuurlijk achteraf rechterlijk getoetst kan worden). Dit sluit goed aan bij het hierboven al genoemde arrest van 4 mei 2016 (ECLI:EU:C:2016:322, C-346/14, AB 2016/242, m.nt. Van Rijswick), waarin het Hof oordeelde dat 'de lidstaten een bepaalde beoordelingsruimte worden gelaten om uit te

maken of een specifiek project van hoger openbaar belang is' (punt 70 van het arrest; de vaststelling of sprake is van een hoger openbaar belang vormt een van de toepassingscriteria van artikel 4 lid 7 KRW). Nu het hier evident gaat om een politiek oordeel, zou het ook niet gepast hebben om hier te oordelen dat ook een rechter die beoordeling kan uitvoeren.

Bijzonder is wel nog de passage die het Hof toevoegt aan het oordeel dat geen sprake is van rechtstreekse werking 'dat de rechter zich kan beperken tot het vaststellen van de onrechtmatigheid van de bestreden handeling'. Het lijkt alsof er automatisch sprake is van een onrechtmatig besluit, indien bij vergunningverlening niet getoetst wordt aan de criteria van artikel 4 lid 7 KRW. Wederom gaat het hier om een terloopse passage, die zonder nadere onderbouwing vergaande consequenties zou hebben en bovendien ook helemaal niet nodig is ter beantwoording van de gestelde prejudiciële vraag.

Mij lijkt evenwel dat deze automatische onrechtmatigheid niet de bedoeling kan zijn. Wanneer er immers geen sprake is van achteruitgang van de toestand of van het in gevaar brengen van het tijdig bereiken van een goede toestand/goed potentieel, zou er toch geen automatische onrechtmatigheid van een niet getoetste maar wel verleende vergunning voortvloeien uit de KRW? En zoals hierboven al is aangegeven, kan – wanneer er *wel* sprake is van strijd met die doelstellingen – een vergunning ook verleend worden met een beroep op een van de *andere* afwijkingsmogelijkheden van de KRW dan alleen artikel 4 lid 7. In beide gevallen zou toetsing aan dat artikellid volledig overbodig zijn.

Natuurlijk kan – naar nationaal bestuursrecht – sprake zijn van een onzorgvuldige voorbereiding of motivering van een besluit indien de effecten daarvan niet getoetst zijn, maar dat heeft ten eerste niks met de KRW te maken en ten tweede is het dan nog altijd aan de rechter zelf om daar de consequenties uit te trekken in een individueel geval. Er is geen reden waarom dit anders zou zijn bij vergunningen die negatieve effecten hebben op de KRW-doelen.

J.J.H. van Kempen

M en R 2017/112

Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State 14 juni 2017, nr. 201506916/1/R2
(Van Ettehoven, Hoekstra, Daalder)
m.nt. W.J.B. Claassen-Dales

(Art. 1, 41, lid 2, 42, lid 1 Wet geluidhinder, art. 1.2, lid 3 Besluit geluidhinder, art. 2.17, lid 3 Activiteitenbesluit milieubeheer)